

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה לעבודה סוציאלית

עבודה בקורס "יסודות בעבודה סוציאלית"

מוגש לכבוד : ד"ר דורית סגל- אנגלצ'ין

הגבי שנונית מדעי

בתאריך : 15.2.11

מוגש על ידי : עומרה לוי

מאיה מלכין

המשפחה מהווה מוסד חשוב בחייו של הפרט. היא קיימת בצורה כזאת או אחרת בכל החברות האנושיות המוכרות לנו כיום. קשה לתפקד בחברה ללא משפחה, ובדרך כלל נכללים בה אותם אנשים שנפנה אליהם לקבלת תמיכה בשעת הצורך (הרפז ובן-ברוך, 2004). ההסכמה על קיומה הנצחי של המשפחה התערערה לאחרונה ולוותה בתחזיות על מותה הקרוב של המשפחה כפי שהכרנו אותה (בר יוסף, 1996). מאז שנות השישים מבנה המשפחה השתנה באופן דרמטי בחברה המערבית המתועשת. שיעור הפוריות ירד, הגיל הממוצע ללידת ילד ראשון עלה, זוגות רבים בוחרים לחיות ביחד מחוץ למוסד הנישואין וישנם זוגות הבוחרים שלא להביא ילדים. לצד זאת התעצם מספרן של משפחות חד הוריות, משפחות בהן לשני ההורים יש קריירה ומשפחות הומו-לסביות (Silverstein & Auerbach, 1999, Auerbach & Louise, 1999). יחד עם זאת, הנחת המוצא של מחקרים רבים היא שמשפחה המונה שני הורים לבנים ממעמד בינוני היא הסביבה המועדפת לגידול ילדים. למרות שלרוב זה לא מוזכר במפורש, מקובל להניח ששני ההורים במשפחות כאלה הם הטרוסקסואלים (Patterson, 1992).

בעבודה זו נרצה להציג את הבעיה החברתית של קבלה (Acceptance) ולגיטימיות נמוכה מצד החברה והמשפחה כלפי זוגות לסביות בלי ילדים לעומת קבלה ולגיטימיות רבה יותר כלפי זוגות לסביות עם ילדים. אמנם, זוגות לסבית לגיטימית פחות מזוגות הטרוסקסואלית, אך זוגות לסבית עם ילדים זוכה לגיטימציה גדולה יותר, מאחר והיא מתקרבת לעבר הנורמטיביות. אנו משערות, כי קיימת יותר קבלה בחברה כלפי זוגות לסביות עם ילדים משום שהבאת ילדים לעולם משרתת את ההגמוניה הקיימת בחברה לגבי קיום דור ההמשך. בחברה הישראלית/יהודית הבאת ילדים היא אחד מאבני היסוד של החברה. בעקבות זאת, ערך המשפחה הוא משמעותי ביותר בחברה הישראלית, ולכן יש נכונות לקבל תצורות חדשות של משפחות, על אף הרצון העיקש לשמר את מבנה המשפחה המסורתית. במסגרת עבודה זו, נבקש לבדוק טענה זאת לעומק על ידי הבנת הגורמים הייחודיים הקיימים בחברה הישראלית; אשר נאותה לחרוט על דגלה את חשיבות המוסד המשפחתי ולקבלה וגילויי טולרנטיות כלפי תצורות משפחה חדשות, שלעיתים מנוגדת לתפיסות יהודיות מסורתיות. בין השאר, מגמה של קבלה יחסית של זוגות לסביות עם ילדים לעומת זוגות לסביות שבחרו שלא להביא ילדים לעולם או לאמץ.

1. מנתונים שנאספו בעשור האחרון עולה כי 3%-5% מהאוכלוסייה הם הומוסקסואליים ולסביות וכ- 10% מתוכם/הן/ם/ן הורים (Patterson & Chan, 2003). בסקר שנערך על זוגות הומוסקסואלים ולסביות, שליש מהמשיבים/ות מתחת לגיל 35 תכננו או חשבו להביא ילדים לעולם (Bryant & Demian, 1994 מתוך Patterson & Chan, 2003). בשנת 2002 נבדקו הגישות של אמריקאים לגבי לגליזיה של מערכות יחסים של זוגות הומוסקסואליים. הם השיבו לשאלה "האם אתה חושב שקשרים מתמשכים בין שני מבוגרים הומוסקסואליים צריכה או לא צריכה להיות מוגדרת חוקית?" רק 52% מהנסקרים השיבו בעד לגליזיה של מערכות יחסים אלו. אמריקאים רבים מאמינים, שגברים הומוסקסואלים ונשים לסביות, לא צריכים להביא ילדים או לאמץ ילדים, ושהילדים לא יתפתחו "כראוי" עם הורים אלו (Avery et al., 2007), זאת למרות שמחקרים הראו שילדים במשפחות לסביות לא חוו בעיות פסיכולוגיות או התפתחויות, יותר מאשר ילדים במשפחות הטרוסקסואליות (Andressen et al. 2002 מתוך Heidi & Banks, Gartrell, Rodas, Deck., 2005).

אמונה שמרנית זו, בה מחזיקים אמריקאים רבים, מהווה את המצע שממנו נגזרות המסקנות, הדעות והמחשבות של רוב האוכלוסייה, ובדרך זו מביעה את מהותה של הבעיה; שכן, השערה זו, לרוב, מבטאת את הלך הרוח בחברה ונשענת על ההנחה השמרנית, לפיה זוגות הטרוסקסואלים ומשפחות הטרוסקסואליות עדיפות בחברה, מתוקף היותן מובילות את החברה לעבר קידמה וחיים טובים יותר. כתוצאה מכך, החברה מתקשה לקבל זוגיות שונה, ובוודאי זוגיות ש"מכפילה" את השונות בכך שאיננה מקדשת את ההתרבות ואת הרחבת התא המשפחתי. לדברי פוקו בספרו "תולדות המיניות", השיח החדש והמפותח על מין, שצמח במאה ה-19, הצריך חלוקה מחודשת לקטגוריות ולתתי-קטגוריות של זהויות מיניות "על מנת לגרש מן המציאות את צורות המיניות החורגות מן הכלכלה הנוקשה של הרבייה, באמצעות אמירת לאו לפעילויות הבלתי פוריות, החרמתן של ההנאות הצדדיות וצמצומן או מניעתן של הפרקטיקות שמטרתן לא הייתה העמדת צאצאים" (פוקו, 1996, עמ' 25).

הביקורת הדומיננטית בארץ ובעולם על זוגות חד מיניים מקורה בחשש העיקרי, שזוגות אלה לא יתרבו בשל העדר המרכיב הביולוגי¹, ועל כן הלגיטימיות שלהם בחברה מוטלת בספק. עניין זה עולה במיוחד בקרב הורים להומואים וללסביות, "הומואים ולסביות לא יוכלו להקים משפחה... בתואם לסטריאוטיפים ולמידע הלא מהימן שקיים בחברה לגבי אורח החיים ההומו-לסבי, ההורה חש עצב וכאב על כך שבנו או ביתו יישארו בודדים, שיחיו אורך חיים מסוכן ומיני, שלא תהיה להם משפחה וילדים..." (שילה, 2007, עמ' 18, 101). לאחר שזוגות אלה יוצרים משך ומביאים ילדים, מוענקת להם לגיטימיות רבה יותר בחברה.

בהקדמה לשער על משפחות לסביות, בספרה "סדר נשים", מתארת ליבליך (2003) כי, "כולן (המשפחות הלסביות) שיבחו את האוריינטציה המשפחתית בישראל, הגורמת להן להרגיש בעלות ערך בעצם העובדה שהן אימהות" (ליבליך, 2003, עמ' 239). האוריינטציה המשפחתית בארץ, עשויה לקבל לשורותיה "משפחות חדשות"², ובפרט שאלה יבצעו את המוטל עליהן ויביאו ילדים. נוסף על מודלים שונים של משפחות, קיימים מודלים שונים של זוגיות

¹ טענה זו רלוונטית במיוחד בהקשר לעבודה זו. אך חשוב לציין שהטענה העיקרית שנשמעת נגד הומואים ולסביות היא שנטייה זו איננה טבעית. טענה זו נחלשת מצפייה בטבע שלנו, המונה כ-1500 מינים של בע"ח המקיימים מערכת יחסים חד מינית.
² מונח זה מופיע בספר בכדי לתאר את סיפוריהן של אותן נשים החיות במשפחה החדשה בישראל.

בחברה, אשר הבאת צאצאים איננה מטרתם העיקרית, או מטרתם בכלל. שמדובר בזוגיות בין נשים ביקורת זו מתעצמת, שהרי הדעה הרווחת בחברה הינה, שתפקידה הביולוגי והחברתי של אישה הוא הבאת ילדים וגידולם, שכן "אמהות נתפסת כפסגת הנורמאליות בתהליך החברות של ילדות וכאבן הפינה של נשיות בוגרת, ואמהות וזהות נשית תקנית נתפסות כשני צדדים של אותו המטבע" (דונת, 2011, עמ' 75-76).

לפיכך, הציפייה מזוג נשים לסביות תהא "ניצול" של שני הרחמים (רחם ברבים) שלהן, והרחבת התא המשפחתי בהתאם. כאשר הן לא עושות זאת, קיים נדבך נוסף לחריגות שלהן מעבר להיותן לסביות- הן גם בלי ילדים. עניין זה מלמד על מהות הבעיה, שכן, הקושי העיקרי לתת לגיטימיות לזוגות נשים ללא ילדים כרוך תחילה בכך שאינן ממלאות את תפקידן, ולמעשה מפקירות את המהות הביולוגית שלהן. מעבר לכך, קושי זה מעמת את החברה לנסות ולקבל זוגיות חריגה זו מתוקף היותה זוגיות בפני עצמה, בדומה לאופן שבו מקבלים בחברה זוגות הטרוסקסואלים, ללא קשר ישיר לילדים. יתר על כן, עמדה זו מאששת את הטענה שלנו, שהבאת ילדים היא-היא הגורם העיקרי למתן הלגיטימיות לזוגיות לסבית; גורם אשר מקרב בצעדי ענק תא משפחתי זה לעבר הנורמטיביות ההטרוסקסואליות.

חיזוק לתפיסות אלה ניתן למצוא במחקר השוואתי בינלאומי שנערך על ידי ISSP. המחקר נערך בשנת 1994 והקיף 31 מדינות, ובתוכן ישראל. המחקר העלה כי 80% מהאוכלוסייה בישראל הביעה הסכמה עם ההיגד לפיו חייהם של זוגות חשוכי ילדים ריקים מתוכן, בעוד שבארצות-הברית 47% בלבד הביעו הסכמה עם היגד זה. 62% מהאוכלוסייה בישראל רואה את מטרת הנישואין העיקרית בהולדת ילדים, בעוד שבארה"ב -30% מאוכלוסייה סברו כך (הרפז ובן-ברוך, 2004).

2. כאשר הסוגיה הלסבית עולה לדיון בשיח הגברי ההטרוסקסואלי, לרוב עיקר תשומת הלב נתונה לפן המיני-ארוטי ולפנטזיות גבריות סקסיסטיות, ברובן שוביניסטיות, והרבה פחות לפן הזוגי והרגשי. ניתן לראות זאת בהקלדת המילה "לסביות" במנוע החיפוש של Google, ובהפניות הרבות לאתרים ארוטיים. חלק מהגורמים לבעיה קשורים לעובדה, שלעתים זוגיות לסבית איננה נלקחת ברצינות כזוגיות בפני עצמה, בשונה מזוגיות הטרוסקסואלית. על אף ההתקדמות ושיפור המעמד של קהילת הלהט"ב³, "ואף שיותר נשים וגברים הומוסקסואלים מבטאים את זהותם בפרהסיה, עדיין מרובים הבורות והסטריאוטיפים על אופיים ועל חייהם" (ליבליך, 2003, עמ' 237). בורות זו, מקורה בחוסר ידע בנושא, המוביל "לעמדות שליליות שאינן תואמות את הידע המחקרי והעדכני שהצטבר לאורך השנים" (שילה, 2007, עמ' 11-12).

הסטריאוטיפים העיקריים בנושא זוגיות לסבית נסבים תחילה על הפן המגדרי, שהרי איך ייתכן ששתי נשים ינהלו זוגיות ללא גבר? הנחה זו מקורה בדיכוי כלפי נשים ובראיית האישה כחלשה, נחותה ונוזקת לגבר. פיידרמן גורסת כי, התלות הכלכלית המוחלטת של נשים בגברים אפשרה לנשים לקיים קשרים רומנטיים ומיניים עם נשים אחרות, אבל לא אפשרה ליצור זוגיות בין נשים ומשקי בית נשיים כאלטרנטיבה לנישואין ולמשק הבית המסורתי. לכן לא היה כל צורך להגדיר קשרים אלה כסטיות. בסוף המאה ה-19 נשים התחילו להשיג השכלה ועצמאות כלכלית, וכך נחלשה תלותן הכלכלית בגברים והו יכלו לקיים קשרים רומנטיים ומשק בית משותף עם נשים. זאת ביקשו הסקסולוגים להגדיר כסטייה שיש להימנע ממנה (Federman, 1992).

³ לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים/ות, בייסקסואלים/ות.

הגורמים העיקריים להיווצרות הבעיה מעוגנים בהבניה החברתית, אשר לפיה יש לשמר את התפקידים המגדריים בחברה ואת המבנה המסורתי- ההטרסקסואלי וכך לקדם הולדת ילדים. במרבית התרבויות מספקות האימהות את עיקר הטיפול הפיסי ואחריות על בריאות הילד, בעוד שהאחריות העיקרית של האב היא לספק את המשאבים להם המשפחה זקוקה (פרנסה). לפיכך, האב בהכרח מעורב פחות בגידול התינוק (Hewlett, 1992; Lamb, 1997) מתוך (Telington & Patterson, 2008). במידה והמבנה המסורתי לא נשמר, וקיימים מודלים של זוגיות בין נשים, הזוגיות שלהן אינה מקבלת תוקף מהחברה ומהמשפחה, בעיקר משום שהפוטנציאל שלהן להביא ילדים מוטל בספק. המשוררת והתיאורטיקנית הלסבית-פמיניסטית אדריאן ריץ' טבעה את המושג 'הטרסקסואליות כפויה' (ריץ', 1980), שמשמעותו הצגת ההטרסקסואליות כברירת המחדל היחידה תוך ביטולה של ההומוסקסואליות כנטייה מינית לגיטימית. באמצעות מושג זה היא קוראת תיגר על המחיקה של הקיום הלסבי בחלק גדול של ספרות המחקר הפמיניסטית. לדבריה, מעבר לכך שמחיקה זו היא אנטי לסבית, היא גם אנטי פמיניסטית. 'ההטרסקסואליות הכפויה' מקדמת מוסד גברי-פטריארכאלי, שמדיר נשים שלא מקיימות את "תפקידן החברתי", ואשר מילוי "תפקידן החברתי" (משק בית, הולדה ודאגה לילדים), מדיר אותן מההתנהלות הפוליטית-כלכלית בחברה. 'ההטרסקסואליות הכפויה' מסמנת את האפיק לקבלת הלגיטימציה החברתית כלפי זוגות לסביות בדרך של הבאת ילדים והתחקות אחר המודל המשפחתי ההטרו-נורמטיבי. כתוצאה מכך, נוח וקל יותר לעכל זוגיות בין נשים עם ילדים, מאשר זוגיות בין נשים ללא ילדים.

ציפייה זו עולה במיוחד בחברה הישראלית, אשר הממסד הדתי דומיננטי בצביונה ובהשקפת עולמה ההגמונית של המדינה. מצוות פרו-ורבו הינה המצווה הראשונה המופיעה בתורה: "וַיִּבְרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁהָ וּרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ:" (בראשית, פרק א'). כשזוגות לסביות מביאות ילדים, הן מקיימות מצווה חשובה זו ומתקבלות יותר בחברה. המצווה הדתית, אשר רבים/ות בחברה, שאינם/ן מנהלים אורך חיים דתי, מעניקים לה חשיבות עילאית, משמרת את הבעייתיות לקבל באופן שווה זוגות לסביות ללא ילדים. בהקשר זה מעניין לראות, כי המושג "חשוכי ילדים" הוא בעל קונוטציה שלילית ברורה, משום שחושך נקשר בעריריות ובהזדקקות לחמלה. חשוכי הילדים נתפסים לרוב, ככאלה שנגזר עליהם להיות חשוכים, ולא כמי שעשו זאת מבחירה שלמה והם/ן מאושרים ומאושרות מבחירה זו. חשוב לציין, שגם זוגות סטרייטים ללא ילדים אינם מקבלים לגיטימיות מלאה בחברה (וכאמור, גם הם אינם מקיימים מצווה זו), כפי שמעידה דונת בספרה "ממני והלאה", (2011).

נשאלת השאלה, מה קורה כאשר יש זוגות לסביות שבחרות לא להביא ילדים לעולם? ערכנו ריאיון לזוג נשים לסביות הגרות בירושלים ומנהלות זוגיות יציבה ואוהבת במשך שבע שנים. הן שיתפו אותנו בהחלטתן הנפרדת והמשותפת לא להביא ילדים. נפרדת, משום שכל אחת מהן החליטה זאת לפני שהכירה את השנייה, וכל אחת מהן העידה על כך שגם אם הן היו סטרייטיות וחיות עם גבר, הן היו בוחרות לא להביא ילדים לעולם. משותפת, משום שמעט זמן אחרי שהכירו הן דיברו על הנושא, והחלטתן היתה זהה. העובדה ששתיהן היו שותפות להחלטה, חיזקה את הקשר ביניהן, משום שבמידה ורק אחת מהן היתה מחליטה זאת, הדבר עלול היה להוביל לפירוק הקשר. בדרכנו

לירושלים הגשומה והקרה לביתן של ו' ו' ע', ציפינו לשמוע על משפחות שהערימו קשיים, על חברות וחברים מקהילת הלהט"ב ומחוצה לה, שלא כבדו את החלטתן ועל התמודדויות מורכבות שכמעט והביאו אותן לחזור בהן מהחלטתן. במקום זה, פגשנו זוג נשים עם כלבה מקסימה, שמשדרות חוזק, אסרטיביות ועדינות בה בעת. המשפחות שאלו שאלות, אביה של ו' לעתים עוד שואל "מה עם ילדים?", אך ללא ספק הן קיבלו את הזוגיות שלהן ואת החלטתן השונה ואף החריגה במשפחתן. ע' שיתפה בכך שאחותה התקשתה לקבל את החלטתה והרגישה שע' ניפצה לה את הפנטזיה. עוד מילדות דמיינה אחותה ששתיהן יתחתנו (עם גברים), יביאו ילדים ויגדלו אותם יחד. עם הזמן, אחותה התרגלה לרעיון, ולעובדה שזכותה של ע' לחיות את חייה לפי ראות עיניה. הפנטזיה של אחותה של ע' איננה מקרית, מעבר לכך שהיא מתבקשת לאור היותן אחיות קרובות, היא שזורה גם בכמיהה לשחזר משהו מהילדות שלהן לתוך עולמן כבוגרות, "זו חברה מתועשת, מהונדסת, ממוכנת, וממוחשבת... בחברה כזו ילדים מקושרים למה שטבעי ונתפסים כמי שהתרבות טרם הטביעה עליהם את חותמה... הולדת ילדים וגידולם הוא רעיון מושך ומפתה, בין השאר, משום שהוא מבטא הזדמנות לגעת מחדש באותם עולמות שנדמה כי אינם קיימים עבור ההורים" (דונת, 2011, ע' 78).

3. **ברמת המיקרו**, קיימים קשיים רבים עבור זוגות לסביות אשר בוחרות לא להביא ילדים לעולם לעומת זוגות לסביות הבוחרות באפשרות הילודה. ישנם לחצים רבים המופנים מצד החברה והמשפחה כלפי זוגות ככלל, ונשים בפרט, הבוחרים לא להביא ילדים לעולם. כפי שכבר הדגמנו, בדת היהודית מושם דגש רב על ילודה ופוריות, הנקשרים עם הגשמה עצמית עבור אישה. הדגם הנפוץ בחברה הוא של זוג דו מיני בוגר, הנמצא בקשר קבוע, מקיים יחסי מין, מביא ילדים, מגדל אותם וחי עימם ביחידה מרחבית משותפת, שהיום היינו מכנים/ות אותה "משק בית". אחת מהנחות הסוציולוגיה הקלאסית הייתה שהמשפחה מהווה אבן יסוד אוניברסאלית והכרחית לכל חברה אנושית (בר יוסף, 1996). בניגוד לכך, זוג לסביות הבוחרות שלא להביא ילדים לעולם או לאמץ, נחשפות לביקורת חברתית ניכרת, במיוחד בישראל, הנחשבת לחברה שמרנית, בכל מה שקשור לערכי המשפחה, "אפשר לטעון שקיימת הורות כפויה⁴ ושבישראל מתעצבת זהותנו מתוך ציפייה שנהיה הורים. כלומר, הורות היא ברירת מחדל תרבותית, שלאורה וכלפיה בני האדם מתנהלים, מפעילים את בחירותיהם ומשתפים פעולה מרצון עם המדינה ועם מנגנוניה הלכה למעשה ומתוך צייתנות פנימית" (דונת, 2011, עמ' 23).

זוגות לסביות אשר בוחרות לא להביא ילדים לעולם, חשופות ללחצים רבים מצד המשפחה והחברה. כפי שספרו לנו ל' וע', זוג לסביות מאזור הדרום. משפחותיהן לא קיבלו את הזוגיות שלהן, עד אשר בחרו להביא ילדים לעולם. לאחר שילדו, הוריהם קבלו אותן ואף הזמינו אותן ואת ילדיהם המשותפים לאירועים משפחתיים ולארוחות שבת. הזוג הסבירו זאת בכך שכעת יש במהותן משהו נורמטיבי, יש "דור המשך". והרי בדור המשך יש גם משום המשך גנטי, ביולוגי, ערכי של הסבים והסבתות. בנוסף לכך, גם בקרב חברות וחברים הטרוסקסואלים או לסביות, יש זוגות רבים שכבר הפכו למשפחה עם ילדים. כאשר יוזמים מפגשים חברתיים של זוגות חברים עם ילדים, זוג ללא ילדים הוא "השונה", גם אם על פני השטח יש קבלה חברתית כפי שהעידו ו' וע', זוג הלסביות ללא הילדים שראינו.

רמת המאקרו: ישראל נחשבת "משפחתית" יותר ממדינות מערב ומזרח אירופה על פי שיעור ילודה גבוה יחסית, שיעור גירושין נמוך יחסית ומיעוט יחסי של לידות מחוץ לנישואין (פרס וכץ, 1991). למרות תהליכי תיעוש

⁴ דונת עושה שימוש במילה "כפויה" לאחר שהיא מציגה את עמדתה של אדריאן רייץ' בנושא. הכפייה ההטרוסקסואלית מורגשת הן בזוגיות שסוטה מהנורמה, והן בתא משפחתי שסוטה מהנורמה ומקיים משפחה ללא ילדים.

ומודרניזציה המשפחה הישראלית היא יציבה באופן יחסי למצב השורר במדינות אחרות (Lavee & Katz, 2003). ישראל כמדינה וכקהילה רואה ערך חשוב במוסד המשפחה והוא חיוני לקיומה. זוגות אשר בוחרים לא להביא ילדים, בין אם הם זוגות הטרוסקסואלים או זוגות לסביות, מערערים בבחירתם את מוסד המשפחה, ואת תפקידו הפונקציונאלי בכל חברה, ובחברה הישראלית בפרט. פרס וכץ (1980) הציעו מספר הסברים לכך: (1) המצב הביטחוני המתוח והיותה של ישראל "מדינה במצור" מעוררים בקרב ישראלים תודעה גבוהה לסכנה, דבר המגביר את הרצון לקרבה ולביטחון אותו מספקת המשפחה. לדעתנו, על רקע המצב הביטחוני מתחזקת התביעה הדמוגרפית היהודית לחזק את מיצובה של ישראל במפה הים-תיכונית על ידי ילודה מרובה. (2) חלקם הגדול יחסית באוכלוסייה הישראלית של בני מוצא מזרחי, אשר מאופיינים בדפוסי משפחה מסורתיים. (3) מעמדן המרכזי של הדת והמסורת בישראל כפי שהן באות לידי ביטוי מוסדי וערכי. (4) היותה של החברה הישראלית קטנה, מלוכדת, מצומצמת ואינטימית יחסית. תכונות אלה משמשות כאמצעי פיקוח יעיל אשר מגביר את זיקתו של הפרט אל משפחתו (הרפז ובן-ברוך, 2004).

הגישה הפונקציונליסטית רואה במשפחה את אחת החוליות המקשרות בין הפרט לחברה, באמצעותה משתלבים בני אדם בחברה הכללית. החברה הישראלית עברה בהדרגה שינויים בערכיה, מחברה קולקטיביסטית מאז ראשית שנותיה, לחברה אינדיבידואליסטית קיצונית, זאת בדומה לתהליכים דומים אשר עברו על כל העולם המערבי (הרפז ובן-ברוך, 2004). מספר התפתחויות גלובליות אשר עודדו אינדיבידואליזם גרמו לשאיפת נשים להשיג זהות אישית מתעסוקה ולא מעקרות-בית (Brislin, 1993 מתוך הרפז ובן-ברוך, 2004). ישראל עוברת מחברה ריכוזית לביזורית, ממוסדות ממלכתיים ומנהיגות המכוונות לקולקטיביות וסולידאריות לחברה שהינה מפוצלת ופלורליסטית, בדומה למדינות המערב (הרפז ובן-ברוך, 2004). באופן עקבי ניתן לראות את הדגשת ההישגים האינסטרומנטליים כנגד הירידה והחלשות הזיקה של תרומה לחברה (הרפז, 1998 מתוך הרפז ובן-ברוך, 2004).

תהליכי מודרניזציה וגלובליזציה עודדו נשים לעבוד ועודדו חשיבה עצמאית. בין השאר, הם עודדו את ההחלטה שלא ללדת או לאמץ ילדים. כאשר זוגות לסביות בוחרות שלא להביא ילדים מטעמים אינדיבידואליסטים, בחירתם נתקלת בהתנגדות רבה בחברה הישראלית. כפי שוי ועי, זוג הלסביות מירושלים ספרו לנו, במקומות העבודה שלהן, גברים ונשים אומרים להן שהן עושות טעות. עי ספרה לנו, כי אפילו חברה לעבודה אמרה לה שהיא לא מגשימה את עצמה במשימתה "הנשית" בעולם זה. למרות תהליכי מודרניזציה המתרחשים בעולם, המשפחה הישראלית מפגינה יציבות יחסית למדינות אחרות (Lavee & Katz, 2003), זאת כנראה בשל סיבות דמוגרפיות, ביטחוניות/ צבאיות, דתיות וערכיות שטבועות בחברה הישראלית ומשמרות את מוסד המשפחה כאחד המוסדות החשובים ביותר להמשך קיומה של הישראלית.

4. בשנת 1998, בחדר קטן וסגרירי בבסיס הצבאי "ווינגייט", הכירו והתאהבו זו בזו ל' ועי. הן הרגישו לבד. הן היו משוכנעות שהן שתי הנשים היחידות עלי אדמות, שהתאהבו זו בזו, המנסות באופן יוצא דופן לנהל זוגיות. באותה תקופה עי שאלה את ל' ללא הרף, "האם זה אפשרי?", "האם נוכל להפוך את זה למציאות?". שתי המשפחות הערימו עליהן קשיים רבים ועי נאלצה לנתק קשר עם משפחתה למשך שנה. הלחץ שהפעילו ההורים עליהן גרם למתחים בזוגיות. מערכות יחסים טובות עם ההורים (Lewis, 1989) כמו כן קשר רצוף עימם (Burger & Milardo, 1995)

משפיע על מערכת יחסים זוגית הרמונית. מצד שני, אי-אישור (Dissapproval) מצד ההורים, עשוי להיות קשור עם היות בני הזוג מתוחים, ביקורתיים ושליילים אחד כלפי השני (Driscoll, Davis & Lipetz, 1972 מתוך LaSala, 2001).

שתייה נותרו לבד במערכה והתמודדו עם אהבה סוחפת ומלאת עוצמה, מצד אחד, ועם הומופוביה והחרמה מצד משפחותיהן, מצד שני. התמודדות זו הביאה אותן לנסות ולחפש את קבוצת השוות והשווים להן, דווקא בתוך באר שבע הפריפריאלית- עיר מגוריהן אז והיום⁵. למרות שהיו סקפטיות שימצאו מענה או א/נשים שדומות ודומים להן, הן התוודעו לקבוצת סגו"ל (סטודנטים גאים ולסביות)- הקבוצה הוקמה בשנת 1995 על ידי סטודנטים ואקדמאיים מאוניברסיטת בן גוריון, ופעלה בין כותלי האוניברסיטה, כחלק מאגודת הסטודנטים. המפגשים בסגו"ל התנהלו באופן קבוצתי והיו מעורבים- הומואים ולסביות יחד, וכללו: היכרות, שיחות, פעילויות, בילויים, תמיכה ומענה שיצרו סולידאריות בקרב חברי קהילת הלהט"ב. עם הזמן, מתוך קבוצת סגו"ל, צמחה קבוצת נשים לסביות של קל"ף- קהילה לסבית פמיניסטית⁶.

בשנת 2000 הוקם סניף באר שבע והדרום של אגודת הלהט"ב בעיר העתיקה בבאר שבע. הסניף הוקם על ידי חברות וחברים וותיקים מקבוצת סגו"ל, בניהם/ן ל' וע'. "תל אביב תמיד נראתה קסומה במה שהיא מציעה ללהט"בים, הרעיון בהקמת הסניף נועד לתת מענה לחברי קהילה וכאלה שמתלבטים/ות, בדרום ובאר שבע בפרט. למראית עין ניתן היה לחשוב שאין פה קהילה להט"בית, והסניף בבאר שבע יישאר מיותר...לא היה לנו אז אינטרנט, מדובר בתקופה שונה, ולא ידענו מאיפה לאסוף מידע, להכיר זוגות נשים כמונו ובכלל ליצור חיי חברה ותרבות לסבית" (מתוך הראיון עם ל' וע'). הבדידות הרבה שחשו ל' וע' עם היציאה מהארון מול משפחותיהן, הביאה אותן לחפש "משפחה אחרת", שתכיל את השונות שלהן ותעניק לזוגיות המופלאה והנדירה שלהן לגיטימיות. זאת הן מצאו בסניף הבאר שבעי, "התמודדות עם שונות מינית ומגדרית הינה מורכבת וכרוכה בקשיים רגשיים, משפחתיים וחברתיים רבים, בכל שלבי גיבוש הזהות המינית. פעילות הסניף מספקת כלים ייחודיים במתן מענה להתמודדויות אלו. בנוסף הסניף פועל בכדי להביא לחינוך לסובלנות בעיר ובסביבתה על מנת ליצור מקום שאפשר לחיות בו בחופשיות" (אתר הסניף).

בסניף פועלות כמה קבוצות, וביניהן קבוצת הנשים. קבוצה זו מקיימת פעילות אחת לשבועיים בהנחייה מתחלפת. מטרת הקבוצה היא להעניק אוזן קשבת לחברות הקבוצה בנושאים של זהות ונטייה מינית, ארון ויציאה מהארון, משפחה, ילדים, חברים, עבודה, לימודים וכל תחום אחר הרלוונטי להתמודדות עם הנטייה המינית. עם השנים מרבית חברות הקבוצה היו סטודנטיות והשיח של הקבוצה היה בהתאם. לפני כשנתיים עלה צורך מצידן של נשים וותיקות בסניף, שהיו עסוקות בתהליכים להיכנס להריון ו/או בגידול ילדים/ות, לקחת חלק בקבוצת נשים עם שיח בוגר יותר. קבוצת הנשים הבוגרת הוקמה על ידי (עומרה) והיא פועלת במתכונת של אחת לשלושה שבועות. בשנה שעברה הנחתה את הקבוצה מנחת קבוצות מקצועית, ואילו השנה יש מנחה מתחלפת, כאשר כל מפגש באחריותה של מישהי אחרת מהקבוצה. הצורך העיקרי שהקבוצה מספקת הינו הצורך בהזדהות, שיתוף ודומות- כל הנשים התקבצו בשל סיבה

⁵ משפחותיהן מתגוררות בדרום ובמרכז הארץ.

⁶ קל"ף הוקמה ב 1987, "על ידי ולמען נשים לסביות פמיניסטיות בישראל" (מתוך האתר של האגודה).

אחת- נטייתן המינית. אמנם הנשים שונות זו מזו בזהותן, בתפיסה שלהן את עצמן ובשלבי תהליך היציאה מהארון, אך דבר אחד איחד אותן והביא אותן לקבוצה זו.

כיום פועלות בסניף שתי קבוצות נשים, שמספקות אתר שיח ומפגש חברתי ותרבותי, שנועדו להפיג את מרכזיות ההומואים בשיח הפנים קהילתי והציבורי הכולל. ניתן לראות זאת במחקרים⁷, במדיה, בתקשורת ובשיח החברתי על נטייה מינית. גם בהקשרים פנים קהילתיים הומואים מקבלים מקום נרחב יותר- ועל כן בעבר קבוצת סגו"ל (שנהפכה להיות קבוצה של הומואים), היתה הקבוצה היחידה הדומיננטית והנראית ביותר בסניף; היום, עם הרחבת המענה לנשים שונות בדרום, שתי קבוצות הנשים הן קבוצות בולטות בין הקבוצות השונות. מאחר והרבה זוגות נשים, בבאר שבע ובדרום, הביאו ילדים/ות, יתכן ובעתיד תפתח קבוצה לאימהות.

בין השנים 2001 ל-2003, פעלה בסניף קבוצת קריאה ודיון בטקסטים בלימודים הומו-לסביים ובתיאוריה קווירית. הקבוצה היתה פתוחה לכל המינים והמגדרים, ועסקה בין היתר, בשאלות ובנושאים הרלוונטיים לזהות לסבית ולאימהות. בשנת 2007 חודשה פעילותה של קבוצת הקריאה והיא מתקיימת עד היום באוניברסיטת בן גוריון בנגב. החברים/ות שחידשו את הקבוצה, ביקשו להתרכז בפן האקדמי ובאוכלוסיה הסטודנטאלית, ולכן מיקומה היה באוניברסיטה. אחת מההצאות בשנה שעברה היתה של דר' עמליה זיו, שהרצתה על הלגיטימיות של אימהות לסבית לא ביולוגית, כלומר של בת הזוג של האם הביולוגית. ההצאה העלתה לדיון את הציפייה החברתית ששתי בנות הזוג הנמצאות בקשר ילדו. מכאן, שגם כאשר זוגות לסביות עם ילדים מקבלות לגיטימיות גדולה יותר בחברה, עדיין קיימת אי קבלה לכך שרק אחת מהן בוחרת ללדת.

מענה נוסף הוא תוכנית לאימהות לתינוקות עד גיל שנה בשם "אם לאם"⁸. עיקר מטרתה של התוכנית הוא לספק תמיכה לאימהות טריות לילד/ה ראשון/ה או לילד/ה חדשה במשפחה. התמיכה נעשית על ידי מתנדבות, שהן גם אימהות, אשר עורכות ביקורי בית בביתן של אותן אימהות המשתתפות בתוכנית. אין בביקור כדי לסייע לאם בטיפול בתינוק/ת או במטלות הבית. המטרה היא לספק תמיכה רגשית וחברתית, אוזן קשבת ואפשרות להכיל את האם הטרייה עם כל המצוקות, החששות וההנאות שהיא חווה (מתוך אתר האוני').

כשנתיים לאחר שלי ועי קיימו אירוע מרגש בכדי לחגוג את אהבתן, נולדו להן תאומים (בן ובת) פגים. השמחה הרבה היתה מהולה בעצב, משום שחודש לאחר הלידה, אימה של עי נפטרה מבלי שהספיקה לראות במציאות⁹ את נכדיה. בין ההתמודדות לגדל 2 פגים, להתמודדות עם האבל, ועל אף תמיכתה הבלתי נדלית של ל', והחלוקה ההדדית בניהן, עי הרגישה שהיא צריכה תמיכה רגשית נוספת, מקצועית. היא פנתה לתוכנית "אם לאם" והרגישה שמשהו בה השתנה. עי קיבלה תמיכה רבה הן מהמתנדבות בתוכנית והן מחברותיה לקבוצה שהביעו הזדהות ואמפתיה כלפיה. אין ספק שמענה זה סייע לעי, בעיקר לאחר מות אימה.

בבאר שבע לא קיימת קבוצה עבור אימהות לסביות שאינן רוצות ילדים, ומחיפוש שערכנו לא קיימת כלל קבוצה כזו ברחבי הארץ. המענה האנושי היחיד לאימהות שאינן רוצות ילדים, מתקבל באופן ווירטואלי ועל-מקומי, בפורום של

⁷ קיימים מחקרים רבים על לסביות, אך עוד מהמאה ה-19 העיסוק העיקרי היה בהומוסקסואליות, וכמוהו גם מחקרים בארץ ובעולם.
⁸ התכנית פועלת בדרום-ב"ש, ירוחם ודימונה, מרכז-ת"א, וצפון.
⁹ היא ראתה אותם בתמונות.

תפוז "נשים שלא רוצות ילדים"¹⁰. בפורום אין מענה ספציפי ללסביות, אלא לנשים שלא רוצות ילדים, וגם לנשים שלא רוצות יותר מילד/ה אחד/ת.

הגישה המרכזית העומדת בבסיס מענים אלה היא הגישה החברתית. הן הסניף והן קבוצת הקריאה הקווירית, הן תכנית "אם לאם" והן הפורום של תפוז, פועלים ברמה החברתית ונותנים מענה נרחב לאוכלוסיה המדוברת. תכנית "אם לאם" פועלת גם במישור האינדיבידואלי, בכך שנותנת מענה פרטני לאימהות בביתן. כאשר מדובר בנושאים שאינם חלק מההגמוניה ואינם מהווים את הנורמה בחברה, קיים צורך חזק יותר לתת מענה חברתי בכדי ליצור בטחון, הזדהות ואמפתיה, ובכדי להתקבל יותר בחברה הכללית. גישה חברתית מאפשרת ללהט"בים רבים לדעת מי קבוצת השווים שלהם/ן, והיא מאפשרת גיבוש ושייכות. מאחר ואין מענים לנשים לסביות ללא ילדים, ההיעדר הגישה החברתית מורגש עוד יותר. ו' ו' ע' לא מרגישות כיום לחצים מצד המשפחה, ועצם העובדה שהמשפחה קיבלה די מהר את הזוגיות שלהן, הקלה גם על האופן בו קיבלו את החלטתן. בנוסף, החברים/ות שלהם/ן גם קיבלו זאת, ועל אף השאלות החוזרות ונשנות שהיו לחלק מהם/ן, הן פחתו עם הזמן. במידה ו' ו' ע' לא היו משדרות חוזק או במידה ומשפחותיהן היו מנדות אותן גם בשל היותן לסביות וגם בשל החלטתן לא להביא ילדים, הן היו עלולות להרגיש עוד יותר בהיעדר הגישה החברתית. אנו סבורות, שיש זוגות רבים כמו ו' ו' ע', המרגישות לבד במערכה משום שאין שום מענה מצד הקהילה אליה הן משתייכות. עניין זה עלול להקשות על ההתנהלות הרגשית והחברתית.

5א. כאשר בוחנים את המענים המוצעים באזור הדרום לאוכלוסיית הלסביות, ניתן להבחין בבירור כי הארגונים והפעילויות הקיימים כיום הם כתוצאה מיוזמה של האוכלוסייה עצמה. כלומר, אין מנגנון חברתי או ממשלתי שיזם את הפעילות. לדוגמה, ארגוני נשים או אגף הרווחה בעיריית ב"ש לא הקימו מיוזמתם ארגון / פעילות. האוכלוסייה עצמה הבחינה כי היא זקוקה למסגרת חברתית שתענה על הצרכים הייחודיים שלה, והיא אשר הקימה את ארגון סגו"ל, קל"ף ובהמשך סניף של להט"בים בב"ש. יתרה מכך, ניתן להבחין שבתחילת הפעילות של מסגרות הומוסקסואליות, התקיימו מפגשים של כלל קהילת הלהט"ב, אך בכל זאת הלסביות הרגישו שהן צריכות ארגון על משלהן והשתייכו לקל"ף. זאת מכיוון שלכל תת קהילה יש את הצרכים המיוחדים שלה, וקיים צורך למסגרת אשר תהיה רגישה מספיק ותעניק לחברותיה תחושת הכלה ושייכות אמיתית.

בנוסף לכך, נשים לסביות בוגרות יותר, הקימו סניף שיענה על הצרכים של נשים המצויות בזוגיות וחושבות על להביא ילדים לעולם או שיש להן כבר ילדים. לפי הראיון שקיימנו עם ע' ו' ע', אנו מסיקות כי לא קיים היום מענה לאמהות לסביות שילדו לראשונה. בנוסף לכך, אין מענה לבנות הזוג שלא ילדו, שבדומה לגברים שהם הורים לראשונה, מתמודדות עם קשיים של הצעדים הראשונים בעולם ההורות.

הגישה הדומיננטית הקיימת בארגונים של לסביות באזור הדרום היא גישה פמיניסטית. למרות האמור לעיל, ייתכן והמענים והארגונים הקיימים עבור לסביות מתעלמים ממצבי החיים הייחודיים של נשים. רק בסוף שנות השמונים, התגבש המעבר מרעיון הסולידאריות הנשית החובקת כול להבנה כי מצבי הדיכוי אינם זהים לגבי כל הנשים באשר הן. הטענה כי הצבעה על מצבי הדיכוי אליהם חשופות כלל הנשים (בשל עובדת היותן נשים) מטשטשת את מצבי הדיכוי הייחודיים אליהם חשופות חלק מהנשים (לדוגמא, בשל עוניין, בשל מוגבלות פיזית, בשל

¹⁰ <http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ForumPage.aspx?ForumId=1105&r=1>

השתייכותן לקבוצות מיעוט אתניות או בשל נטייה מינית), הושמעה לראשונה על ידי פעילות פמיניסטיות שחורות. לטענתן סדר היום שלוחמות עבורו הפמיניסטיות הלבנות אינו מבטא את בעיותיהן של נשים שאינן לבנות, או של נשים מובטלות, כאלו שאינן משתייכות לשוק העבודה, או כאלה שעובדות בעבודות בלתי מקצועיות וכו'. גם בעיותיהן של קבוצות נשים אחרות אינן באות לידי ביטוי בסדר היום הפמיניסטי הבורגני ה"לבן" – כך לדוגמה בעיותיהן של נשים מוכות, של לסביות ושל נשים החיות בצל דיכוי דתי (קרומר נבו, 2006).

במהלך הכנת עבודתנו, הבחנו כי כל הארגונים עבור נשים לסביות באזור הדרום הוקמו ופעלו במסגרת האוניברסיטה. רוב המשתתפות הינן סטודנטיות או סטודנטיות לשעבר, או בנות זוג של סטודנטיות. הפעילות של הסניף התרחשה בעבר באוניברסיטה, ואילו הקבוצה הקווירית עברה מהסניף לאוניברסיטה. בדומה לטענות שנשמעו על ידי פעילות שחורות פמיניסטיות בארה"ב של שנות השמונים, אנו תוהות איזו מסגרת קיימת עבור אוכלוסיית הלסביות בדרום שאין להן קשר ישיר ללימודים אקדמיים? כיום אין מענה בבאר שבע לנשים לסביות מאוכלוסייה סוציו-אקונומית נמוכה, מיעוטים אתניים וכו'. למרות שיש נגישות לכלל אוכלוסיית הלסביות להגיע למפגשים, והן יותר ממוזמנות להגיע, לא ברור האם אותן נשים שאינן אקדמאיות יצליחו להתמיד ולהגיע למפגשים בהן רוב חברות הקבוצה הן סטודנטיות.

ב. מענים נוספים אפשריים:

- מרכזים לזוגות לסביות שהחליטו שלא להביא ילדים- אין מרכזים או קבוצת תמיכה כאלו אשר מיועדות לקהילה הלסבית. קיום קבוצה כזאת לא משרת את מנגנון הפיקוח החברתי אשר מעוניין שזוגות יעמידו דור המשך לחברה, ולכן סביר שלא יינתנו תקציבים או תמיכה מצד גופים ממשלתיים וציבוריים.
- תכנית כמו "אם לאם" בדרום, עבור זוגות לסביות. במהלך הראיון עם ע' ולי, התברר כי אין שום מערכת תמיכה לבת הזוג של האישה היולדת. תכנית "אם לאם" אינה בעלת אוריינטציה בלעדית עבור הקשיים המייחדים את אוכלוסיית הלסביות. בנוסף, אנו מתקשות להאמין עד כמה ל' תרגיש בנוח לקבל תמיכה בארגון אשר יספק תמיכה לגברים של נשים שזה עתה ילדו. יש לזוגות לסביות קשיים ייחודיים, ולכן הן זקוקות למענה מתאים.
- הקמת פורום, אתר הכריות אקסקלוסיבי וארגון לנשים לסביות פנויות אשר מחפשות בנות זוג באזור הדרום¹¹. סביר להניח ששחקנים ממוסדות פוליטיים/ דתיים ינסו להכשיל מהלך זה מפני שלטענתם הוא אינו מוסרי או רלוונטי. מהלך זה אינו מקדם את מבנה המשפחה ההטרוסקסואלי המסורתית.
- קבוצה/ ארגון של לסביות שאינו קשור לאקדמיה בצורה ישירה. לדוגמה, ניתן לפרסם את קיומו של הסניף וקיומן של קבוצות הנשים בשכונות, אשר לא מקיפות את האוניברסיטה. אם דבר הפעילות יגיע לשכונות או לערים בדרום שאין בהן אוניברסיטה/ מכללה, יינתן מענה נרחב והאוכלוסייה הלסבית בדרום תגדל.
- הקמת פעילות וארגונים עבור נשים לסביות גם בערים נוספות באזור הדרום כמו דימונה, אילת וכו'.

¹¹ קיימות קבוצות והתארגנויות כאלה במרכז הארץ, אך לא בדרום.

6. סיכום אישי מאיה: במהלך הכנת התחקיר שערכנו לגבי קבלה (acceptance) חברתית של זוגות לסביות שבחרו להביא ילדים, לעומת זוגות לסביות שבחרו שלא להביא ילדים לעולם, ניסינו לשלב בין שני העולמות מהם עומרה ואנוכי מגיעות. כפי שמקובל במחקרים אתנוגראפיים, ארצה לפתוח בהתייחסות רפלקטיבית ולהצהיר כי אני מאיה, אישה לבנה, אשכנזייה, בת 28, יהודיה חילונית, סטרייטית ומשכילה. בימים אלו אני טרודה רבות בנושא של מידת הלגיטימיות והקבלה החברתית הקיימת כיום בחברה הישראלית לבחירה של זוגות או יחידים שלא להביא ילדים לעולם. אני מרגישה שבגלל פעילותם של מנגנוני פיקוח חברתיים שדנו בהם במהלך העבודה, אין קבלה אמיתית מצד החברה כלפי בחירה זו מפני שהיא מאיימת על המשך קיומה של החברה הישראלית-יהודית. שיערנו כי זוג לסביות עם ילדים עונה על הצרכים הפונקציונאליים והחברתיים של המשך קיומה של החברה על ידי הבאת דור המשך. נשים שיבחרו שלא להביא ילדים לעולם, יהיו חשופות לביקורת תמידית מצד החברה ומשפחתן ואולי אף יעברו נידוי חברתי. בנוסף לכך, הן עשויות להפסיד בני או בנות זוג פוטנציאליים שלא שותפים לדעתן. החברה הישראלית, אשר מוכרת כיום כחברה אינדיבידואליסטית ברוב התחומי החיים, מושפעת מתהליכים גלובליזציה ומודרניזציה. ברם, בתחום המשפחתי, ישראל עדיין נחשבת לחברה קולקטיביסטית. אני שמחה כי בחברה הישראלית כיום, לנשים וגברים יש את היכולת לחשוב ולהחליט האם ברצונם להביא ילדים לעולם. במהלך הכנת העבודה, הכרנו זוג לסביות אשר לטענתן מרגישות שלמות עם החלטתן שלא להביא ילדים לעולם, ובניגוד להשערתנו, הן מתקבלות על ידי משפחתן והחברה. ברם, זוגות ויחידים הבוחרים בהחלטה זו צריכים להיות מודעים לכך שהם עוברים על צוים חברתיים והם עשויים "לשלם על כך את המחיר", זאת מכיוון שזוהי חריגה מהקונפורמיזם הקיים כיום. למשל, לא להיות מוזמנים לאירועים משפחתיים כפי שקרה לזוג ע' ולי' טרם הביאו ילדים לעולם. לדעתי, נשים לסביות, יותר מנשים הטרוסקסואליות ובוודאי שיותר מגברים, חשופות לחיצי הביקורת משום שלא רק שהן חורגות מהמבנה הזוגי הנורמטיבי, הן גם חורגות מתפקידן ה"נשי". אני חוששת כי נשים רבות יבחרו להביא ילדים לעולם או לאמץ לא בהכרח מתוך תחושה ביולוגית או רצון לממש את עצמן כנשים ואמהות, אלא על מנת לא לשאת במחיר החברתי הקשה שמביאה עימה חריגה מהנורמה. במהלך הכנת העבודה הבנתי שעל מנת להיות עובדת סוציאלית טובה ומקצועית, עליי להיות מודעת לדעותי האישיות, אך לנסות ולהיות פתוחה ואובייקטיבית כלפי דעות חדשות. טרם קיום הראיון עם זוג הלסביות שהחליטו שלא להביא ילדים לעולם, שיערתי שהן יספרו לנו שהן סובלות מחוסר קבלה חברתית ואי לגיטימיות כלפי החלטתן האישית. בניגוד לכך, התבדתי והבנתי שהן "זוכות" לשמוע הערות על הנושא מדי פעם, אך הן שלמות עם החלטתן ולא סובלות מכך. מקרה זה חיזק לי את התחושה כי עליי להקשיב ללקוחותיי בפתחות ולשים את דעותי האישיות בצד. באופן אישי, במהלך הכנת העבודה התחזקה תחושתי כי חריגה מהקונפורמיזם החברתי כרוכה במחיר קשה מנשוא, שזוג או פרט שלא מעוניינים להביא ילדים צריכים להיות מודעים אליו.

סיכום אישי- עומרה: כשיצאתי מהארון מול ההורים שלי והתוודיתי בפניהם שיש לי בת זוג, הדבר הראשון שאמרתי להם כדי לרכך את המכה שהיתה עבורם כואבת מנשוא היה "שיהיו לי ילדים". היה לי חשוב להראות להם, שלמרות הנטייה שלי ולמרות שהחלטתי לא להתכחש לעצמי ובחרתי באורך חיים לסבי, אין זה אומר שלא אוכל להביא ילדים. היום, שנתיים אחרי, ולאחר כתיבת עבודה זו, אני מבינה שיש באמירה זו משום סטייה מהעיקר, כיסוי ומחיקה של השונות לטובת הנורמאליות, ההטרו-נורמטיביות וההגמוניה.

בתור לסבית שחיה מחוץ לארון, אני מוצאת את עצמי יוצאת מהארון לעתים קרובות, לא רק בשל הכנות שלי ומשום היותי חיה בשלום עם עצמי, אלא מפני שאני חיה בחברה הטרוסקסואלית, שכופה עלי את הטרוסקסואלית בכל רגע נתון ומניחה מבעוד מועד שכל מי שעומדת לפניו הוא/היא סטרייט/ית, החל משיחות חולין במכולת ובמונית וכלה במפגשים חברתיים, לימודים, עבודה ועוד. יתירה מזאת, מאחר והחברה פחות מצפה להיתקל בזוג נשים מתהלכות בביטחון וללא פחד בפומבי, כאשר רואים את בת זוגי ואותי יחד, קל יותר להסיק שבת זוגי היא גבר, מאחר ולחברה נוח יותר לעכל זוג סטרייטים, מאשר זוג לסביות, ועל כן מנרמלים אותנו.

ניהול זוגיות לסבית מלמדת ששום דבר לא מובן מאליו: קבלה של הזוגיות, ארוחות שישי עם המשפחה יחד עם בת הזוג, הליכה ברחוב בידיים שלובות ללא הערות, הזמנה זוגית לאירוע משפחתי ועוד. בראיון של לי ועי' התקבל ניגוד גדול בין הקבלה וההכללה של החברה הסובבת אותן, לבין חוסר הקבלה המובהק של משפחותיהן. ברבות השנים הן השקיעו מאמצים רבים בכדי שיקבלו אותן כזוג רגיל לכל דבר, כשם שאת האחים והאחיות שלהן מקבלים, ובכל זאת, המשפחות נותרו איתנות בדעתן ובשמרנותן. כאשר הגיחו לאוויר העולם התאומים המדהימים שלהן, הקבלה היתה כמעט אוטומאטית. קבלה זו דחקה הצידה את הקיום הזוגי הלסבי שלהן בפני עצמו והכפיפה את הזוגיות שלהן להולדת ילדים.

כתיבת עבודה זו חיזקה את הרצון שלי להעלות למודעות את הקשיים הרבים שמתמודדות איתן זוגות לסביות עם ובלי ילדים, לא משום שהבעייתיות אצלן, אלא משום שהבעייתיות הינה בחברה שבה אנו חיים. חברה המתקשה לקבל לשורותיה את האחרות, השונה, מי שנתפסת כאיום על המרקם החברתי, בכך שהיא/הוא שונה מהכלל. בתור עובדת סוציאלית לעתיד, אני מרגישה שדווקא משום שאני שונה חלה עלי החובה והאחריות החברתית לנסות ולשנות עמדות שמרניות הקיימות בחברה. יש בי את היכולת להכיל א/נשים וקבוצות מגוונות על רקע זהות מינית ומגדרית, וכך גם להוות דוגמה לסובבים ולסובבות אותי. במקביל להכנת העבודה, למדתי עד כמה חשוב להיות רגישה ולקבל שונות ששונה ממני, משום שאף על פי שהנטייה המינית משותפת לי וללסביות אחרות, אין זה אומר שכולן שותפות לאופן שבו אני מתנהלת בחברה ויוצאת מהארון. למדתי גם עד כמה הארוניות של להטי'בים במקרים רבים דומה לארוניות של כאלה שלא רוצות ורוצים ילדים, ועל כן האמפתיה שלי לקבוצה זו בחברה גדלה. אני חושבת שניתן וחשוב לאחד מאבקים של קבוצות מיעוט בחברה, מתוקף היותן נפגעות בעיקר מכך שאינן משרתות את אמות המידה הנורמטיביות שיש להן עדיפות בחברה.

סיכום

הטרורסקסואליות היא מערכת אידיאולוגית שמכחישה, משמיצה ויוצרת סטיגמות על כל תצורה לא הטרורסקסואלית של התנהגות זהות, מערכת יחסים או קהילה (Herek, Gillis & Cogan, 2009, מתוך Goldberg & Smith, 2010). בעבודה זו, ניסינו לבחון מערכות יחסים ומשפחות לא הטרורסקסואליות ואת מידת הלגיטימיות שלהן בחברה הטרורסקסואלית, ומצאנו, שהקיום הנוכח כל כך שיש להטרורסקסואליות בחברה שלנו, מאשש את ההגדרה לעיל.

הסטיגמות וההשמצות הרבות שיש כלפי מודלים של משפחות שונות, או זוגות שלא רוצים/ות להביא ילדים, מתחזקת כאשר מדובר בתא משפחתי המורכב משתי נשים. הקושי לקבל זוגיות זו באופן רציני ושווה לזוגיות הטרורסקסואלית, כרוך במחשבה שזוגיות זו איננה טבעית, סוטה מהנורמה ואף אסורה. גישות אלה מתקבלות באמצעות שיגרה שהיא חלק מהבניה חברתית, אשר לפיה קיים מודל ברור מאד לזוגיות ומשפחה, כשם שקיימים תפקידים ברורים לגברים ונשים בחברה, תפקידים אשר פוגעים מהיסוד בעצמאות הן של הגבר והן של האישה.

מהעבודה עולה שהבניה חברתית זו, אשר מתקבלת בהתאם למבנה הטרורסקסואלי, נחלשת אל מול המציאות שבה אנו חיים. במסגרת העבודה פגשנו ארבע נשים חזקות ומעוררות השראה, אשר מסורות לאמת שלהן ולנטיית ליבן ולזהותן, ומוכיחות לעצמן ולחברה שאפשר אחרת. אלה נשים שבחרו לנהל אורח חיים שונה, המנוגד לתכתיבים קבועים, והן מתקבלות/לא מתקבלות בחברה לפי אמות מידה הטרורסקסואליות. אמנם הזוג עם הילדים מתקבלות בחברה ובמשפחה בשל ההתקרבות לעבר הנורמטיביות, אך התא המשפחתי שלהן איננו נורמטיבי, כיוון שהוא מורכב משתי נשים שאינן מושפעות מחלוקת תפקידים מגדרית במשפחה. לעומתן, הזוג ללא הילדים, פחות זוכות לתגובות מחבקות, כאשר הן משתפות בבחירתן, אך החוזק שלהן והעובדה שהן שלמות עם עצמן, גורמים לכך שהמוסד ההטרורסקסואלי לא מאיים עליהן, ואין בכוחו לשנות את החלטתן.

בהכנות לכתיבת העבודה, פרסמנו מודעה בפורומים וקבוצות רבים שאנו מחפשות לראיין זוג נשים ללא ילדים, ואף לא זוג אחד פנו אלינו¹², "כדי לחשוף את היעצמי האמיתי, הנסתר, מעיני האדם שבו הוא שוכן, יש להתגבר על רגשות כמו פחד, בושה או אשמה..." (הירש, 2009). לטעמנו, הפחד והבושה להיחשף, מעבר לתנאים אובייקטיביים כמו חוסר הכרות עם המראיינות וכו', נובע בעיקר מהציפייה של החברה ומתחושות האשמה שהרבה נשים מרגישות בעקבות זה שאינן מביאות ילדים או ילד נוסף. תחושות אשמה אלה מלוות בפחד הגדול להיחשף. במידה והחברה היתה מקבלת נשים אלה, ומסירה את הציפייה מהן למלא את תפקידן הביולוגי והחברתי, אנו בטוחות שהן היו מתהלכות בנוחות רבה יותר בקרב האנשים בחברה, שכן למשפחה ולחברה יש יכולת אדירה להקל על קבוצות מיעוט בחברה ולחדול למקם אותן בשוליים.

¹² לבסוף הגענו ל' ו' וע' בסיוע של ע', אחת מבנות הזוג עם הילדים.

ראיון מס' 1- ל' וע' - זוג לסביות עם ילדים

זוגיות- חוסר הקבלה היחיד שהיה לנו כזוג במשך כל 13 השנים היה עם ההורים. עיקר ההתנגדות היתה מול ההורים, אשר הביעו אי קבלה. אמא של ל' גילתה על הזוגיות 4 חודשים אחרי שנהיינו יחד- ולא קיבלה זאת. הן היו בצבא, ל' לא יכלה לשוחח ולהיות בקשר עם ע'. אמא של ל' איימה שתספר להוריה של ע' על הקשר, בכדי שגם ימנעו מהן להיות יחד. לאחר שנה וחצי אמא של ל' שוחחה עם אמא של ע' וסיפרה לה על הקשר של ל' וע'. אמא של ע' התעלפה ולקחה זאת ממש קשה, קראה ליום הידיעה "השבת השחורה" (נדע לה ביום ששי). לאבא של ע' היה קשה גם והם דרשו שע' תיפרד מל' לאלתר. ע' שיקרה שהן נפרדו, אך בפועל היא גרה עם ל' ללא ידיעת ההורים. שנה שלמה ע' שיקרה להורים שלי' והיא פרודות. לאחר שנה ע' לא יכלה יותר ואמרה לאמה שהיא רוצה לשוחח איתה- אמא של ע' לא רצתה לשמוע- ודרשה שע' לא תגיע יותר הביתה. לע' ירדה אבן מהלב- על כך שלפחות אמא שלה יודעת (1998 נהיו יחד). ע' ולי הרגישו לבד, מאחר ובאותה תקופה לא היתה מודעות לקהילה ולחברים בה, ורק ההורים ידעו ולא קיבלו. האחים של שתיהן קיבלו אותן.

שנה שלמה ע' לא שוחחה עם אימה ולא נפגשה איתה. עם האבא התקיימו שיחות, הוא דרש ממנה לעשות "ריסט" ולהיות עם גברים. היא לא ראתה אותן. עם האחים היא נפגשה. ל' היתה בקשר רעוע עם המשפחה, ההורים שלה לקחו זאת קשה ואף איימו על ע'.

לאחר שנה- אח של ע', שוחח עם האמא ושכנע אותה לקבל את ע' הביתה. ע' חזרה לבקר בבית. עד הגילוי ע' היתה הבת של אמא, קשורה מאד לבית, לאחר הגילוי היא מצאה אמא מאד עצובה, בוכה, מרוחקת מחברותיה, והתחילה מערכת יחסים- הכל מתחת לשטיח, לא מדברים על הנושא, ל' לא יכלה לבוא לבית, ולמעשה לא נוצר שיח על הנושא. ע' טוענת שבמקום מסוים היה לה נוח עם זה- כי אז אין צעקות ואין מריבות ואין דיבורים.

ל' לעומתה, היתה מגיעה הביתה ורבה עם אמא שלה, שהיתה שואלת אותה ללא הרף "מתי תצאי מהדרך הזאת?!!". אמא של ע' היתה שואלת על ילדים, שע' היתה מסבירה לה שאפשר שיהיו ילדים- היא כעסה ושאלה הרבה על אבא ואיך אפשר ילדים ללא אבא? אפילו אם האבא פושע ובכלא- יש אבא, חובה שיהיה אבא- זה מה שנהגה לומר לה. אמרה לה שהיא לא תצליח, ואנשים יתרחקו ממנה, את יפה ומוצלחת ולא תצליחי ככה. היה לאמא סטיגמה על הומואים (היא בכלל לא הכירה את המילה "לסבית").

משפחה שמרנית מצד אחד ומאידך ליברלית לשכן הומו (קיבלו שכן הומו).

לומר שהבת שלי לסבית- זה להתמודד עם החברה. היחידים שעשו לנו חיים קשים אלה ההורים, טוענות ל' וע'. האימהות הן הדומיננטיות במשפחות, אמנם אבא של ע' דומיננטי יותר מאביה של ל', אך בשתי המשפחות האמא היא זו שנתנה את הטון.

ל' היתה בקשר מינימאלי עם אמא שלה- כשהייתה מגיעה בחגים ושבתות הן היו רבות על הנושא כל הזמן. ל' נלחמה על זה והיתה מותשת כשהייתה חוזרת. ההבדל בין ל' לע' מקורו בעובדה שלי' התעמתה והתווכחה עם אמא שלה, ע' העדיפה לשתוק.

בלימודים ובעבודה כולם ידעו עליהן- כולם קיבלו אותן, בעבודה (ע' נחשפה אחרי חצי שנה-שמונה חודשים וכולם קיבלו) הפחד של אמא של ע' היה שלא יקבלו אותם- ולמעשה כולם קיבלו חוץ מהם.

החתונה- לאחר הסכם לחיים משותפים של ע' וע' חתמו בניהן- רכוש ילדים ומה קורה אם חס וחלילה נפרדים. זה תהליך לא פשוט לעבור- זהו עוד מדד על הרצינות של הזוגיות. בעקבות ההסכם נולד הרעיון לחגיגת אהבה- חתונה. חגיגה לעשור של זוגיות. היתה לעיכ פנטזיה להתחתן בששי בצהריים- ארוחה חלבית. ע' הפתיעה את ל' עם סדנה מיוחדת להכנת טבעות אצל צורף. לאחר חתימת ההסכם היה להן ברור שהן משאירות משהו מוסכם. מבחינתן האירוע היה ציון חברתי. אמא של ל' אמרה לה שהיא לא תגיע לחתונה, אבא לא התערב. המשפחה המורחבת של ל' וע' לא ידעו כלל על הזוגיות שלהן או על החתונה. הן רצו שרק אנשים שהן אוהבות ורוצים בקרבתן יחגגו איתן בחגיגת האהבה. בחגים הגדולים (ר"ה ופסח שבהם ל' לא מגיעה לחגוג עם המשפחה המורחבת, כי אמא שלה לא רוצה שהיא תבוא עם ע'). אמא של ע' לא ידעה על החתונה, אבא שלה קרא לה "משוגעת" והם לא הגיעו לחתונה. בדיעבד אמא של ע' כן ידעה על האירוע ולא הגיעה. האחים ובני דודות של ע' הגיעו לחתונה. שבוע לפני החתונה אמא של ל' הודיעה לה שהם כן יבואו "אנחנו כן נבוא". ניכר שבחתונה לאמא של ל' עשה משהו שכ"כ הרבה חברים של ל' שוחחו איתה ודרשו לשלומה.

החתונה היוותה הצהרה חברתית: "אנחנו ביחד".

ילדים- היה ברור שזה הולך לכיוון של משפחה- מהתחלה הן רצו ילדים. ל' אוהבת מאד ילדים ומתנדבת ב"חיבוק ראשון", היו רגעים שהיא דחפה יותר לילדים, ורגעים שע' דחפה יותר, אך בגדול היה ברור שתיהן לאן הזוגיות הזו הולכת- לכיוון משפחה. הסכם לחיים משותפים לא נחתם בניהן ללא קשר לילדים. ההזרעות נעשו לפני החתונה. ל' סיפרה לאמא שלה על טיפולי הפוריות, ולאמא היה בעיה עם זה של ל' לא האם הביולוגית של הילדים- ואז נהיה אישיו סביב זה. אמא של ל' לחצה עליה לפני זה- בנושא הילדים, מאחר ורצתה שלילד יהיה אבא היא אפילו הציעה שיעשו ילדים עם הומו- העיקר שיהיה גבר בתא המשפחתי. זה מאד הכעיס את ל'- וגם סביב זה היתה מלחמה. ל' מרגישה שאמא שלה לא רואה אותה, לא מרגישה אותה, הן נהפכו להיות זרות. לפני היציאה מהארון אמא של ל' ולי היו קרובות מאד- ומשם ה[נעיקר הקושי.

ההורים של ע' ידעו על כל פרטי תהליך ההיריון- בנקודה זו אביה הבעיה תמיכה רבה, רצה לממן את התהליך ועודד אותה. עם אבא של ע' היה אפשר לדבר, הוא יכול היה להבין וע' שוחחה איתו על ל'- הוא פשוט לא קם והתנגד מספיק מול אמא של ע'. ל' לא ממש מתקשרת עם אביה בנושא. אבא של ע' סייע המון כלכלית בתהליך הפוריות.

8 הזרעות הן עשו לפני ה IVF באחת הפעמים ע' אפילו הטיחה בפני אמה שהיא לא רוצה ומתפללת שלא תצליח ואמא של ע' בכתה ואמרה שהיא מתפללת לזה. שע' נכנסה להריון היא כ"כ שמחה ואפילו רצתה לקנות בית בראש"צ ללי וע'. היא אמרה גם לע' לראשונה "אני מאושרת!!" אמא של ע' חלתה בסרטן לפני שהן התחילו את תהליך ההפריה. אמא של ע' קיבלה את ע' ואת ל' וממש לפני שנפטרה היא אמרה לע'- "אל תתביישי"- לפחות נפרדו בקבלה של האמא. אמא של ע' נפטרה חודש אחרי שהתאומים נולדו.

לאמא של ל' היה קשה שלי לא נכנסה להיריון. לאחות של ל' היא אומרת "למה ל' לא מביאה את הילדים בלי ע'?"

אבא של עי' - הרים טלפון ללי' ואמר לה מזל"ט לאחר הלידה. ברגע שההורים של לי' ביקרו את לי' ועי' בבית בלידה מיד הן אמרו "סבתא שיי", "סבתא ביי" - השרישו זאת מיד.

אחרי שהילדים נולדו ניתן לומר במובהק שההורים קיבלו. רק לאחר שעי' נהייתה בהריון ההורים של עי' סיפרו למשפחה המורחבת שעי' בהריון, אך לא על הזוגיות הלסבית.

בן דוד של לי' התחתן ואמא של לי' ממש התעקשה שלי' ועי' יבואו עם הילדים - וזה משהו שקורה פעם ראשונה - וההתעקשות למעשה נובעת מהתוקף של הנכדים.

אמא של לי' היא לא מפרגנת, היא תדאג ותעזור, אך לא תפרגן.

בגן הגנות מאד מקבלות ומכירות את לי' ועי'. במסיבת חנוכה אמא של לי' הגיעה לגן, וזו היתה חשיפה מול יתר ההורים בגן, הגנת החמיאה לאמא של לי' וסיפרה שכולם דיברו על "הזוג" מאחר והן מהוות אטרקציה ואנשים מחפשים את הקרבה.

כל המכתבים שהיו בין לי' ועי' תמיד עי' שאלה - איך אפשר שנעשה זאת במציאות?

מגורים בדרום - לי' ועי' היו מאלה שהקימו את האגודה, מעצם היותן סטודנטיות היה יותר קל. ת"א תמיד נראית קסומה במה שהיא מציעה. קלף, אגודה, אם לאם, האינטרנט שולט היום - ללי' ועי' לא היה אז אינטרנט ולא היתה כזו מודעות כמו היום וזה בהחלט הקשה על העניין, היום יש חשיפה גדולה יותר.

לסביות פחות מיוצגות בתקשורת, פחות נראות. בסרט "ילדים בסדר" גם מוצגת פרובלמטיות בנושא הלסביות. בעיה בירוקרטית - חברתית לא מקבלים זוגות כאלה. אמנם לי' קיבלה אישור לאימוץ מהר, אך במדינה הן לא נחשבות לנשואות.

ראיון מס' 2 - וי' ועי' - זוג לסביות בלי ילדים

הכירו 3 שנים לפני שהתחילו להיות יחד (היו יחד בצבא מבלי שידעו אחת על השנייה) - לא ידעו על הנטייה המינית שלהן לפני.

לעי' היתה בת זוג לפני וי', אך זה לא היה רציני. מאז שווי' ועי' נהיו יחד אז מיידית ווי' הזמינה את עי' לארוחה, מבלי לומר להורים שהן זוג. אחות של ווי' התקשרה אליה למחרת ובירכה אותה על כך וגם וידתה זאת.

קבלה של ההורים היתה טובה - אצל עי' זה היה קצת יותר קשה, אביה של עי' נפטר חצי שנה אחרי שהן הכירו. בהתחלה היה יותר קשה אצל עי' - לאחות שיותר קרובה אליה זה יותר הפריע - זה הרס לה את החלום - היא ראתה אותה מתחתנת ומביאה ילדים ושהן יגורו יחד ויגדלו את הילדים. אימה של עי' מיד התאהבה בווי'.

הן אף פעם לא עשו סיפור מזה הכל התנהל בצורה טבעית. בהזמנות לאירועים שולחים הזמנות מצד ווי' לשתיהן. המשפחה של עי' קטנה יותר, אך גם שם הקבלה היתה במשפחה המורחבת. בעבודה של ווי' קיבלו אותה יפה מאד - אחרי חצי שנה באו יחד לאירוע בעבודה.

ע' עובדת בעירייה - אצלה האנשים יותר שמרנים, יש כמה חברות בעבודה שיודעות, ע' יותר פרטית לחייה מווי, היא לא חושבת שאנשים בעירייה יבינו ואפילו ימנעו ממנה קידום. במידה והיתה עובדת בחברה פרטית- לא היתה חוששת לספר. פה אפשר לראות את השוני איך מקבלים במקום עבודה. ע' לא מרגישה מתוסכלת מזה, להפך, היא מעדיפה לשמור את הפרטיות. לא עונה על הטבעת שיש לה (לשתיהן יש טבעות). בעבודה- שואלים על ילדים- חלק מבינים. ווי- גם לפני שהיתה עם בת זוג לא רצתה ילדים.

שתיהן ידעו עוד לפני שנהיו יחד- שהן לא רוצות ילדים. (ווי אמרה שאולי אולי יאמצו), אבל היא לא רוצה להביא ילדים. לפני שהכירו החליטו זאת, כאשר התחילו לדבר אם זה בכלל מעניין אותן- החליטו בהחלטה משותפת. תעודת זוגיות- במשפחה חדשה- הן לא עשו טקס. (בנות 34).

חברה משותפת הכירה בניהן הכירו שלוש שנים לפני שנהיו יחד- היו חברות "רגילות" בהתחלה, ואז אחרי 3 שנים נהיו יחד. יחד כבר 7 שנים.

ההורים של ע'- לא מציקים לה לגבי ילדים, האחים יותר דיברו איתה על זה- ואמרו יהיה לכן משעמם בלי ילדים, אתן לא יודעות מה זה- אבל זה היה יותר בעבר.

קהילה בירושלים- אצל ווי תמיד היו לה חברות מהקהילה, פרט אליהן היא לא מכירה עוד אנשים מהקהילה. לא חיות חיי קהילה- לא מרגישות צורך בזה.

זכויות שלא מקבלים- בבנק ומשכנתא, בעל הבית שלהן- קיבל אותן מאד.

מבחינת הקהילה- זוגות חד מיניים עם ילדים מוכרים כהורים חד הוריים, ולכן מקבלים יותר הקלות, המדינה לא מכירה בהם/נשואים/ן..

הן שכונה יחסית חילונית- מרגישות בנוח בחברה, לא מקבלות הערות מהאוכי בחברה.

לא מרגישות שונות ביחסים עם חברות, להפך, מקנאות בהן על הזמן שיש להן משום שאין להן ילדים- יש להן דאגות/הנאות אחרים. טסו לחופשה בהפתעה ויש להן סידור תמידי לסופי (כלבה)- המשפחות של שתיהן מאד אוהבות אותה.

גם אם הן היו עם גברים הן לא היו מביאות ילדים.

באום, ד., אמיר, ד., ברייר-גראב, ר., ברלוביץ', י., גריינמין, ד., הלוי, ש., חרובי, ד., פוגל-ביז'אווי, ס. (עורכות) (2006). *ללמוד פמיניזם: מקראה*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

בר יוסף, ר. (1996). סוציולוגיה של המשפחה לאור שינויים חברתיים וחידושים ביוטכנולוגיים. **מגמות לח.** (1), 5-29.

דונת, א. (2011). *ממני והלאה: הבחירה בחיים בלי ילדים בישראל*. תל אביב: ידיעות אחרונות.

הירש, ד. (2009). *אחרית דבר*. בתוך ח. מייק, *פחד, אהבה*. (עמ' 181-189). תל אביב: מפגשים.

הרפז, י., בן-ברוך ד., (2004). עבודה ומשפחה בישראל: 20 שנות מחקר. *משאבי אנוש*, 6-195, *מרץ-אפריל*.

ליבליך, ע. (2003). *סדר נשים*. ירושלים ותל-אביב: שוקן.

פוקו, מ. (1996). *תולדות המיניות 1: הרצון לדעת*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד

פרס, י. וכץ, ר. (1991). המשפחה בישראל: שינוי והמשכיות. בתוך: שמגר-הנדלמן, ל., ובר-יוסף, ר. (עורכות). *משפחות בישראל*. ירושלים: אקדמון.

קזין אורנה, *מ"קוויר" ל"חורגת"*. רסלינג 7, קיץ 2000.

קרומר נבו, מ. (2006). *נשים בעוני: סיפורי חיים, מגדר, כאב, התנגדות*. הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת מגדרים, תל אביב.

שילה, ג. (2007). *החיים בוורוד: בני נוער וצעירים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים*. תל-אביב: רסלינג.

אתר אגודת הלהטי"ב, באר שבע: <http://sites.google.com/site/agudabeersheva/>

Auerbach, C.F., Louise, B.S., (1999). Deconstructing The Essential Father. American Psychologist, vol. 54

Gartrell, N., Rodas, C., Deck, A., Heidi, P., Banks, A. (2005). The National Lesbian Family Study: 4. Interviews with the 10- Year Old Children. American Journal of Orthopsychiatry, vol. 75(4), 518-524.

Goldberg, Abbie E.; Smith, JuliAnna Z.; Kashy, Deborah A.(2010). Stigma, Social Context, and Mental Health: Lesbian and Gay Couples Across the Transition to Adoptive Parenthood. *Journal of Family Psychology*, Vol 24(3), Jun 2010, 221-232.

Fadermna L. (1992). *Odd Girls and Twilight Lovers: a History of Lesbian Life in Twentieth Century America*, London: *Penguin*.

LaSala, M. C (2001).The Importance of partners for Lesbian's intergenerational relationship. *Social Work Research*, Vol. 25 (1) p27-35, 9p

Lavee, Y & Katz, R. (2003). The family in Israel: Between tradition and Modernity. **Marriage and Family Review**, 35, 193-217.

Montero, D. Darrel.; Avery, A.; Chase, J.; Johansson, L.; Litvak, S.; Wydra, M.(2007). America's Changing Attitudes toward Homosexuality, Civil Unions, and Same-Gender Marriage: 1977-2004. *Social Work*, Vol. 52 (1) 2007 p71-79, 9p.

Patterson, C. J. (1992). Children of lesbian and gay parents. Child Development, vol. 63, 1025-1042

Patterson, C.J. and Chan, R.W. (2003). Gay Fathers. In Lamb, M. E. (Ed), The role of the father in child development. Fourth Edition (pp. 397-416). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Telingator,C.J., Patterson, C. (2008). Children And Adolescents Of Lasbian And Gay Parents. Journal Of The American Academy Of Child & Adolescent Psychiatry. vol. 47(12),1364-1368.